

Михайло ШВАГУЛЯК

ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ПЕРЕГОВОРІВ У 1921 РОЦІ. МІСІЯ ТИТА ВОЙНАРОВСЬКОГО

6 вересня 1921 р. в осідку голови українського екзильного уряду у Відні Євгена Петрушевича з'явився гість із зайнятої поляками Галичини — один із найближчих співпрацівників митрополита Андрея Шептицького, адміністратор митрополичих маєтностей, прелат Тит Войнаровський. Завдання, з яким він прибув, викликало тут справжню сенсацію. Т. Войнаровський на пропозицію польського уряду мав з'ясувати можливість нав'язання переговорів у справі врегулювання взаємин між українським суспільством і польською державою. Сенс платформи порозуміння, з якою він ознайомив провідника українського урядового центру, цілковито контрастував з атмосферою зтяжненого польсько-українського конфлікту, що тривав від 1918 р. і в ході якого обидві спільноти вели збройну та політичну боротьбу за опанування Галичини.

Ця подія залишила помітний слід у політичній та історичній думці як один з найконтroversійніших моментів в українсько-польських взаєминах міжвоєнного часу. До неї згодом не раз зверталися політики та публіцисти як з одного, так і з другого боку. На початку 30-х рр. вона стала предметом жвавого обговорення в українській та польській пресі. У дискусії, що сягнула свого апогею влітку та восени 1932 р., забрали голос безпосередні учасники Т. Войнаровський, Є. Петрушевич, Кость Левицький, Осип Назарук¹ — з українського боку і Станіслав Лось та Констати Скірмунт² — з польського. Їх виступи знайшли широкий відгомін серед української та польської суспільности. Звичайно, що ак-

¹ Войнаровський Т. Спроба польсько-українського замирення в 1921 р. // Діло.— 1932.— 12 липня; Звичайний маневр // Український прапор (Берлін).— 1932.— 15 квітня; Левицький К. До наświetлення одної порушеної справи // Діло.— 1932.— 23 березня; його ж. Трагедія помилок недавнього минулого чи критичне наświetлення подій // Діло.— 1932.— 14 вересня; його ж. Два документи. Ще до дискусії про польську пропозицію та українську відповідь з 1921 р. // Діло.— 1932.— 24 жовтня; Назарук О. Мої переговори з більшовиками // Нова Зоря.— 1930.— 16 лютого.

² Лось С. Міжнародне положення Польщі та галицькі українці.— Львів, 1932.— С. 3—5; його ж. Відгомін політичних подій з перед 1923 р. // Діло.— 1932.— 17 березня; Чи справа Східної Галичини була у 1921 р. перерішена? (Розмова з гр. Ст. Лосем) // Мета.— 1932.— 9 жовтня; Znamienny list w sprawie ukraińskiej // Nasza Przyszłość.— 1932.— Т. XVIII; Ambasador Skirmunt o rzekomych rokowaniach polsko-ukraińskich w roku 1921 // Ilustrowany Kurjer Codzienny.— 1932.— 18 липца.

тивізація зацікавлення спробою польсько-українського порозуміння десятилітньої давности мала своє підґрунтя в актуальній політичній ситуації початку 30-х рр. У цей час після крайнього загострення відносин, спричиненого антиукраїнською репресивною кампанією уряду восени 1930 р. (так звана пацифікація³), спостерігалися тенденції серед певних політичних середовищ як польської, так і української суспільности до налагодження діалогу з метою пом'якшення напруги у міжнаціональних взаєминах.

Але, не вдаючись до докладного аналізу означеної дискусії в контексті політичних актуалій початку 30-х рр., що, зрештою, не є нашим завданням і має тут лише допоміжне значення, заакцентуємо передусім її історично-пізнавальний аспект. З одного боку, матеріали її становлять інтерес як цінне джерело про перебіг українсько-польського процесу у переломний момент його розвитку. З другого — контрверзи, що виявилися у публікаціях учасників дискусії, породжували нові запитання, на які, однак, в той час не було дано належної і вичерпної відповіді⁴. Дискусія по суті лише порушила проблему, окреслюючи її загальні контури. З плином часу вона перейшла з політичної сфери у площину академічного зацікавлення. І хоч нині не можна заперечувати актуальности політичного значення уроків подій, які є предметом розгляду, наше зацікавлення ними зумовлене головно пізнавальними мотивами.

У статті зроблено спробу відтворити обставини одного з епізодів у ділянці українсько-польських взаємин — справу переговорів 1921 р. Розглядаються такі ключові питання: ідея польсько-українського порозуміння і митрополит А. Шептицький; українсько-польські контакти і українська громадська думка в Галичині; український екзильний уряд у Відні і проект польсько-українських переговорів.

Окремі аспекти проблеми, що є предметом нашого аналізу, порушувалися у наукових та публіцистичних виданнях. Згадаймо, зокрема, серію статей, присвячених міжвоєнній Польщі Івана Кедрина-Рудницького (під псевдонімом *Nomo Politicus*) у газеті „Краківські вісті“, що вийшли у 1940 р. окремою книжкою⁵, та біографічні нариси про визначних діячів українського політичного життя авторства Ізидора Сохоцького⁶. Автори публікацій у трактуванні означених подій спиралися на матеріали згаданої дискусії початку 30-х рр., зокрема на спогади Т. Войнаровського, і нічого нового до їх висвітлення фактично не додали. Історія українсько-польських переговорів 1921 р. ще й досі не має належного висвітлення та оцінки.

У статті використані різноманітні джерела, в тому числі матеріали архівів Львова та Варшави.

³ Див. про це: Швагуляк М. „Пацифікація“. Польська репресивна акція у Галичині 1930 р. і українська суспільність.— Львів, 1993.

⁴ Оцінюючи характер багатомісячного обговорення перипетій польсько-українського процесу 1921 р., львівська газета „Мета“ у жовтні 1932 р. констатувала, що воно докладно не прояснило низки важливих засадничих питань (Мета.— 1932.— 2 жовтня).

⁵ *Nomo Politicus*. Причини упадку Польщі.— Краків, 1940.— С. 122—123.

⁶ Сохоцький І. Будівничі новітньої української державности в Галичині // Історичні постаті Галичини XIX—XX ст.— Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1961.— С. 156—157, 204.

Ідея польсько-українського порозуміння і митрополит А. Шептицький

У всіх публікаціях, які тою чи іншою мірою стосуються порушеної тут проблеми, йдеться головню про події серпня—вересня 1921 р. Однак поза увагою залишилися польсько-українські контакти попереднього часу, що започаткували весь цей процес. Пошукова праця в архівах дала змогу істотно заповнити цю прогалину. Наше зацікавлення привернули звіти офіцера пропагандистської служби польського військового відомства Болеслава Порай—Мадейського⁷ про зустрічі та розмови з митрополитом А. Шептицьким під час його перебування у Римі в січні 1921 р.

Але перш ніж розглянути зміст цих розмов, доцільно звернути увагу на факти, які засвідчують, що упродовж певного часу після зайняття польськими військами Галичини варшавські урядові кола, зокрема голова держави Юзеф Пілсудський, демонстрували прагнення нав'язати діалог з українською суспільністю задля досягнення якогось порозуміння з нею. 26 травня 1920 р. Ю. Пілсудський мав спеціальну нараду у цих справах з прем'єр-міністром Леопольдом Скульським. Висловивши бажання до полагодження питання Галичини „принаймні на час теперішнього покоління“, маршал назвав ряд конкретних заходів, яких збирався вжити для пом'якшення напруги у польсько-українських взаєминах. Свої пропозиції у цій справі мав намір винести на розсуд А. Шептицького, якого вважав ключовою постаттю в українському суспільстві. Планував відрядити до Львова післанця, який мав поінформувати митрополита про політичну волю маршала робити в українській справі все, що вдається перевести через вперту під цим оглядом польську громадську думку⁸.

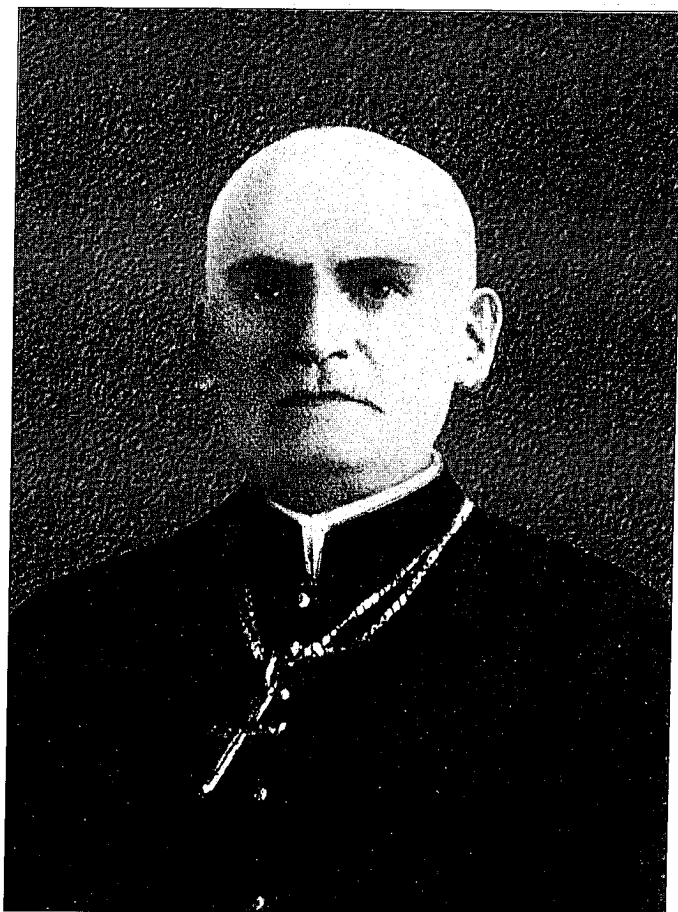
Судячи з усього, Ю. Пілсудський навіть не приступав до реалізації цього свого наміру. Цьому перешкодила, зокрема, катастрофічна зміна ситуації на фронтах польсько-радянської війни: того самого дня, коли відбувалася згадана нарада, Червона армія перейшла в контрнаступ, а через три тижні вийшла на лінію рік Уж і Случ, звідки у квітні 1920 р. розпочинався похід польських військ на Київ.

Утім, вище керівництво Польщі вдавалося до нових кроків, щоб показати свою прихильність до нормалізації польсько-українських взаємин. До цього спонукало тяжке становище, в якому опинилася польська держава влітку 1920 р. У середині липня радянські війська стояли вже на підступах до Львова, що несло загрозу й Варшаві. Перед лицем грізної небезпеки створена в червні Рада оборони держави вживала заходів для мобілізації усіх сил і ресурсів та консолідації суспільства. Особливу заклопотаність новоствореного „уряду національної оборони“ викликало наставлення українського населення супроти Польщі.

На початку серпня прем'єр-міністр Вінценти Вітос спеціально прибув до Львова. У промові на засіданні Ради міста Львова 3 серпня 1920 р. він наголошував, що власне на кордоні Східної Галичини „комплікуються

⁷ Болеслав Порай-Мадейський, землевласник з Городенщини, медик за фахом, під час навчання у Римі на початку століття упродовж кількох років (1906—1909) листувався з А. Шептицьким, правдоподібно, мав з ним особисті зустрічі. Див.: Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДІА України у Львові), ф. 358, оп. 2, спр. 236, арк. 1—83).

⁸ Switalski K. Diariusz 1919—1935.— Warszawa, 1992.— S. 48.

Тит Войнаровський. Поч. 20-х років

W roku 1921 jako delegat Rządu polskiego pertraktowałem z tymczasowym rządem ukraińskim we Wiedniu w sprawie federacji Galicji Wschodniej z Państwem Polskim. Pertraktacje nie powiodły się, a gdy zdawałem sprawozdanie z tych pertraktacyj Narodnemu Komitetowi we Lwowie, zarzucono mi zdradę ukraińskiego narodu. Na to odpowiedziałem im: "W sprawach politycznych jesteście niepościtalni tak jak tymczasowy rząd nasz we Wiedniu, w krótkim czasie przekonacie się, że wy popełniliście zdradę ukraińskiego narodu ale niestety za późno."

Фрагмент машинописного листа Т. Войнаровського до Міністерства внутрішніх справ Польщі. Осінь 1930 р.

нині і військові і політичні справи⁹. На пропозицію В. Вітоса відбулася його зустріч з представниками українського громадянства, яка радше носила зондувальний характер¹⁰. Прем'єр-міністр обмежився загальним твердженням, що очолюваний ним уряд „уважає полагодження польсько-українського питання одною з найважливіших, а zarazом найтрудніших справ“, запевняв присутніх, що Польща не плекає імперіалістичних та екстермінаційних намірів¹¹. Українські діячі засвідчили своє неприхильне ставлення до Польщі та її претензій на Галичину. Звичайно, їх позиція великою мірою визначалася хиткістю ситуації, в якій опинилася Польща, та неясністю міжнародного становища. Виступаючи від імені запрошених, К. Студинський відхилив можливість обговорення правно-державної приналежності Східної Галичини, даючи тим самим зрозуміти, що українці не визнають верховенства Польщі над краєм¹².

З осені 1920 р. польське політичне керівництво вдавалося до нових тактичних методів. Ширше застосовувалися пропагандистські засоби, розраховані на формування певної думки в краї та за кордоном. У пресових публікаціях, інспірованих офіційними чинниками, нав'язувалася точка зору про готовність Варшави піти на значні поступки на користь українців. 18 вересня 1920 р. вечірнє видання „Neues Wiener Tagblatt“ помістило заяву про те, що Польща сповнена рішучості дати українцям територіальну автономію, основи якої мають бути визначені угодою польських урядовців з українськими представниками¹³. Разом з тим польські урядові кола почали практикувати контакти з окремими визначними українськими особистостями, аби прихилити їх до піднесення ініціативи за порозуміння на внутрішньополітичному ґрунті.

Така поступливість була розрахована на внутрішній, а головне — на зовнішньополітичний ефект. Ю. Пілсудський та його оточення виявили зацікавлення у замирненні українства Галичини і, правдоподібно, схильні були купити це заспокоєння ціною певних політичних та інших концесій на його користь.

Ще очевиднішим у пропагандистських заходах польських урядових кіл та їх намаганні нав'язати контакти з українськими політичними середовищами було сподівання досягти певних зовнішньополітичних результатів. Уже сам факт розмов з українцями, за розрахунками польських політиків, мав створити у провідників держав Антанти враження, що справа Галичини є на шляху вирішення внутрішньополітичними засобами, а налагодження переговорного процесу могло б привести до вилучення галицького питання з-поміж нерозв'язаних міжнародних проблем, які у той час числилися на конті Польщі.

Саме в річищі цієї тактики слід розглядати увагу польського керівництва до особи А. Шептицького — найвищого церковного достойника і найавторитетнішої постаті серед галицьких українців. Його візит до за-

⁹ Witos W. Wybór pism i mów.— Lwów, 1939.— S. 149.

¹⁰ З українського боку в зустрічі взяли участь Олександр Барвінський, Володимир Бачинський, Степан Біляк, Петро Буняк, Мирон Кордуба, Володимир Охримович і Кирило Студинський.

¹¹ Український прапор.— 1920.— 15 серпня.

¹² Там само.

¹³ Там само.— 25 вересня.

хідноєвропейських столиць, розпочатий у листопаді 1920 р.¹⁴, викликав зацікавлення у польській столиці. Візид митрополита за межі краю давав зручну нагоду для налагодження контактів і розмов з ним. Особливо придатним для цього вважався терен Риму, зокрема ватиканський ґрунт, де, на думку польських урядовців, на А. Шептицького могли впливати прихильніші щодо Польщі чинники¹⁵. Можна припустити, що приїзд до Риму співпрацівника відомства закордонної пропаганди, а насправді агента військової розвідки Б. Порай-Мадейського у січні 1921 р., саме в той час, коли перебував тут А. Шептицький, не був випадковим¹⁶.

Відтак Б. Порай-Мадейський усю свою подальшу діяльність зосередив на галицькій справі. Користуючись своїм давнім знайомством з митрополитом, він зав'язав контакти і мав з ним тривалі розмови. Після перших вступних бесід між ними у розмову з А. Шептицьким включилися польські римо-католицькі єпископи Сапега і Теодорович, які саме в той час були у Римі. Зміст цих переговорів можемо відтворити на основі таємного звіту Б. Порай-Мадейського про свою діяльність у Римі, датованого 2 лютого 1921 р.

Б. Порай-Мадейський і польські єпископи, покликаючись на вищі урядові сфери у Варшаві, декларували прагнення Польщі врегулювати українську проблему і налагодити співжиття українців і поляків у Галичині. А. Шептицькому були викладені основні пункти позиції керівництва Польщі у цій справі. Українцям постульовано надання широкої національної автономії як основи їх співіснування з Польщею. Натомість наголошувалося на відмові польської держави визнати державний суверенітет українських земель. Польські представники переконували, що українцям легше буде досягти виконання своїх слушних вимог у безпосередніх переговорах з польським урядом, ніж якимось іншим шляхом, тобто апеляціями до міжнародних чинників. Акцентовано як першу засадничу умову унормування взаємних польсько-українських стосунків зайняття уніатським кліром прихильного щодо цього становища¹⁷.

А. Шептицький поставився до заяв своїх польських співрозмовників доволі обережно. Він відразу відмовився обговорювати чисто політичні питання, даючи тим самим водночас зрозуміти, що визнає компетенцію у цих справах українського екзильного уряду. Що ж стосується ставлення уніатського священства до польської держави, то охарактеризував його як офіційно цілком толерантне, а отже як таке, що не дає підстав для дискусії¹⁸. Загалом ця стриманість митрополита відображає його неприхильне ставлення до Польщі та її політики на західноукраїнських землях¹⁹. Треба

¹⁴ Див. про це: Марунчак М. Митрополит Андрей Шептицький на Заході. 1920—1923.— Вінніпег, Едмонтон, 1981.

¹⁵ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (далі — AAN w Warszawie), Zespół akt Ambasady RP w Londynie, sygn. 879, k. 43.

¹⁶ Польський посланик при Ватикані Ю. Веруш-Ковальський з документів, які представив йому Б. Порай-Мадейський, виніс враження, що той виконує спеціальне доручення урядових інстанцій Польщі (Ibid.— К. 60).

¹⁷ Ibid.— К. 44.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Посланик Польщі у Ватикані Ю. Веруш-Ковальський в донесенні міністрові закордонних справ 9 червня 1921 р. скаржився, що А. Шептицький по приїзді до Риму не наніс йому візиту, мотивуючи такий свій поступок (як він пояснив високому ватиканському дипломатові) тим, що не визнає у Львові польської держави, а отже, не визнає посланника Польщі своїм послаником (Ibid.— К. 63).

думати, що вплив на його позицію у галицькій справі особливо на початковій стадії візиту у Західну Європу мали настрої в українському урядовому центрі: вирушаючи у подорож, А. Шептицький насамперед вступив до Відня, де мав зустрічі з Є. Петрушевичем та членами уряду ЗУНР.

Але вже під час перебування у Римі під враженням розмов з політичними діячами Італії та Ватикану, тривалих бесід з Б. Порай-Мадейським та польськими єпископами у поглядах митрополита на стан галицької проблеми окреслилися зміни. Наступні його візити до Парижа, Женеви, Брюсселя, Антверпена і Лондона позначилися дальшою еволюцією в оцінці міжнародної ситуації у справі Галичини. А. Шептицький вів у західноєвропейських столицях активну діяльність у справі полегшення становища населення Галичини, інформував політичні кола про польські репресії супроти українського громадянства, про переслідування Греко-Католицької Церкви в краї, намагаючись здобути прихильну щодо українців „опінію і інтерес і поміч цілого Західного Християнства“²⁰. Він солідаризувався з політичною акцією уряду ЗУНР і своєю гуманітарною працею підтримував і доповнював її. Проте щораз більше дистанціювався від оптимізму Є. Петрушевича та його оточення щодо сподіваного вирішення державами Антанти галицької справи. У листах до Т. Войнаровського і Л. Куницького, написаних у той час, він досить обережно висловлювався на цю тему, вважаючи цілком ймовірною і неприйнятну для українців ухвалу з цього питання²¹.

Очевидно, така еволюція в оцінках міжнародних обставин проблеми Галичини значною мірою причинилася до усвідомлення потреби пошуку оптимального за даних обставин альтернативного шляху її розв'язання. Такий альтернативний варіант розвитку українсько-польського процесу міг полягати у досягненні компромісу між обома сторонами. Розмови з Б. Порай-Мадейським і єпископом Сапегою давали певну надію на те, що уряд Польщі готовий піти на доволі значні концесії в інтересах українців. Власне, такі розмірковування привели врешті А. Шептицького до рішення виступити з ініціативою нав'язання перетрактацій задля з'ясування можливостей взаємного зближення становищ польського уряду і українського зорганізованого громадянства. Свою згоду на це він ставив у залежність від дотримання польською стороною певних умов²². У згаданому звіті ці умови не подані: Б. Порай-Мадейський мав викласти їх своїм варшавським зверхникам особисто. Тому можемо лише будувати припущення щодо змісту вимог, висловлених А. Шептицьким, виходячи з подальшого перебігу подій.

Ймовірно, митрополит уважав за доцільне, щоб безпосередній почин до контактів з польською владою походив з крайового терену, і брався спонукати до цього одного з найближчих своїх співробітників і довірену особу Т. Войнаровського. Прикметно, що вже невдовзі по розмовах польських представників з А. Шептицьким Б. Порай-Мадейський з'явився у

²⁰ Лист А. Шептицького до Л. Куницького від 17 травня 1921 // Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали. 1899—1944.— Львів, 1995.— Т. 1.— С. 192.

²¹ Там само: ЦДІА України у Львові, ф. 358, оп. 3, спр. 179, арк. 11.

²² AAN w Warszawie, Ambasada RP w Londynie, sygn. 879, k. 45.

Львові, де зустрічався і мав розмови з Т. Войнаровським. Не викликає сумнівів, що Б. Порай-Мадейський довів до відома Т. Войнаровського позицію А. Шептицького у цій справі. У своїх споминах, виданих згодом за кордоном, Т. Войнаровський так описував ці зустрічі: „З початком 1921 р. став до мене заходити д-р Порай-Мадейський з різними проєктами унормування політичних, економічних, культурних і адміністративних відносин українського народу в польській державі. Всі ці проєкти я вислухував спокійно і безпристрасно, приймав їх до відома, але не прикладав до них більшої уваги, бо особа Мадейського не була для мене міродатна“²³. Автор, як бачимо, замовчував причетність А. Шептицького до започаткування польсько-українських контактів і робив це, очевидно, свідомо. Митрополит, як відомо, намагався не ангажуватися в політичні справи. Тому Т. Войнаровський у своїх публікаціях, у тому числі й у згаданих мемуарах, зумів обминути цей дражливий момент, щоб не дати можливості потрактувати його як порушення А. Шептицьким цієї своєї обітниці. Недостатньо чітко і неповно відображена в спогадах й власна позиція Т. Войнаровського та його роль в українсько-польському процесі порозуміння. Поза увагою автора залишилися, зокрема, події, що відбувалися навесні 1921 р.

Українсько-польські переговори і українська громадськість Галичини

У березні 1921 р. Т. Войнаровський відвідав Варшаву, де, судячи з усього, був прийнятий Ю. Пілсудським²⁴. Обставини візиту та характер розмов під час нього дають підстави розглядати його як спробу реалізації римських домовленостей А. Шептицького з Б. Порай-Мадейським.

Але спершу спробуємо з'ясувати, як ініціатива до переговорів з польськими урядовими чинниками співвідносилась з українською громадською думкою у Галичині. Проблема взаємин з поляками була, безперечно, центральною у суспільних настроях українства. Серед громадянства панувало неприхильне ставлення до польської адміністрації і так званої „кресової“ суспільности. Певну роль у ньому відігравав одіциений чинник — багаторічний польсько-український антагонізм, що сягнув апогею у 1918—1919 рр., коли обидва народи вхопилися за зброю, „щоб вирівняти свої національно-політичні суперечності“²⁵. Ця боротьба, як відомо, завершилася воєнно-політичною перемогою поляків і, як вислід, включенням території, на якій українці становили переважаючу більшість, до відродженої Польщі. Атмосфера конфронтації, яка проймала середовище політичних, соціальних, а часто й побутових взаємин, зберігалася й у повоєнний час, набираючи нових форм і відтінків. Чуттєвий момент у них був доволі значним. Настрої невизнання польської держави та її суверенітету над українськими етнографічними землями охоплювали всю українську суспільність.

²³ Войнаровський Т. Спогади з мого життя // Історичні постаті Галичини XIX—XX ст.— С. 66.

²⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 17, арк. 23—25.

²⁵ Томашівський С. Десять літ українського питання в Польщі.— Львів, 1929.— С. 13.

До підживлення міжнаціональної неприязні значною мірою спричинився польський державний апарат своїми актами і практичними заходами, що мали на меті інкорпорацію Галичини в державно-правову систему Польщі звичними методами: ліквідацією політичного та культурного доробку українців з часів Австрії, репресіями проти найсвідомішої частини громадянства.

Стихійне неприйняття польського адміністрування складало суспільно-моральну основу, на якій формувалася позиція зорганізованого національного сектора. З-поміж українських політичних сил на початку 20-х рр. найвпливовішою залишалася національно-демократична партія, яка з березня 1919 р. йменувалася Українською народно-трудовою партією.

Щоправда, на перших порах після зайняття Галичини польськими військами та встановлення у краї польської адміністрації українське суспільно-політичне життя тут занепало. Спричинилося до цього, зокрема, й те, що чільні діячі українських партій перебували в еміграції. У Відні вони, як відомо, заснували український урядовий центр під проводом лідерів УНДП—УНТП Є. Петрушевича та К. Левицького.

Спроба оживити діяльність національних політичних організацій спостерігалася уже влітку 1919 р., коли представники УНТП, радикальної та християнсько-суспільної партій заснували у Львові координуючий орган — Міжпартійну раду. Проте відродження організаційних структур відбувалося доволі повільно. Швидше вдалося відновити керівні центри партій. Восени 1920 р. подав перші ознаки життя Народний комітет УНТП, який 10 листопада провів перше після тривалої перерви засідання. Систематична праця НК УНТП розпочалася через півроку — в червні 1921 р. На початку цього ж місяця відбувся міжпартійний з'їзд за участю членів Української національної ради, які перебували на той час у краї, та представників (по три особи) від народно-трудової, радикальної та християнсько-суспільної партій, а також представників українських економічних інституцій і студентства. Лише провід Української соціал-демократичної партії відмовився від участі у з'їзді²⁶. Міжпартійний з'їзд дав значний імпульс розвитковій громадської активності в краї. Відтак набрала конкретних форм діяльність Міжпартійної ради. На з'їзді вибрано колеґію референтів для різних ділянок суспільного життя, які вели всю поточну працю міжпартійного центру²⁷. З Міжпартійною радою співпрацювали Українська військова організація, Союз українок та студентська організація²⁸.

Міжпартійне порозуміння уможливило випрацювання спільної платформи, центральним пунктом якої було ставлення до Польщі. Вихідним засновком розмірковувань українських політиків служили події, що мали в історії України справді епохальне значення — акти проголошення державної незалежності та національної єдності²⁹. Вершини національно-державницьких змагань 1918—1919 рр. стали тим мірилом, з яким вони підходили до оцінки актуального політичного становища та перспективи її розвитку. В цьому контексті приєднання західних земель України до

²⁶ Український вістник.— 1921.— 9 червня.

²⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 7, арк. 215 зв., 216.

²⁸ Там само.— Спр. 17, арк. 66 зв.

²⁹ Томашівський С. Десять літ українського питання в Польщі.— С. 19—20.

Польщі та встановлення польської адміністрації розглядалося як несправедливе, тобто суперечне волі автохтонного населення краю. „Цілий край проти Польщі, навіть ті, що присягали їй на вірність“, — так узагальнив настрої української Галичини часопис УНТП „Батьківщина“ в передовій статті від 6 березня 1921 р.³⁰

Трактування польського управління як нелегітимного спиралося й на міжнародні правові акти — 91-шу статтю Сен-Жерменського договору, підписаного у вересні 1919 р. між державами Антанти, з одного боку, і Австрією — з другого, яка поки що залишала суверенні права над Галичиною в руках Антанти, та рішення Ради Ліги націй від 23 лютого 1921 р. про те, що Польща „є тільки фактичним мілітарним окупантом Галичини“³¹. Народний комітет УНТП у прийнятій на засіданні 10 листопада 1920 р. резолюції стверджував, зокрема, що „існуюча у Східній Галичині на основі мандату Найвищої Ради миру тимчасова польська управа має тільки характер окупаційної влади [...]“³².

Натомість антитезою польській адміністрації в українській громадській думці виступав уряд Є. Петрушевича як єдина законна влада в Галичині, уособлення національних політичних стремлень українства. Характеризуючи суспільні настрої у краї, Іван Крип'якевич у листі до Степана Томашівського у січні 1923 р. писав: „В очах загалу Петрушевич — це персоніфікація ідеалу самостійности, і горе тому святотатцеві, що хотів би зневажати цей ідеал і його персоніфікацію“³³.

На таких двох головних мотивах — деструктивному протипольському й конструктивному національно-державницькому — ґрунтувалося порозуміння українських політичних та громадських угруповань. Емоційний момент в консолідуючих підставах відігравав значну, а нерідко й домінуючу роль. Зате раціональний бік в узагодненнях політичної платформи української єдності під оглядом її практичної реалізації виглядав доволі проблематичним.

Розглядаючи становище, що склалося в українському національному таборі, тогочасні аналітики звертали увагу на цю суперечність. „Одноцільний фронт тримається по-геройськи, іншого розумнішого виходу покищо нема“, — констатував І. Крип'якевич у листі до С. Томашівського 8 червня 1922 р.³⁴ Власне, в окресленні актуальних політичних цілей, і насамперед способів їх досягнення, полягала основна проблема, що постала перед сконсолідованим українським громадянством Галичини.

Партії, які входили до Міжпартійної ради, підтримували український галицький уряд у Відні і узгоджували з ним свою діяльність у краї. Вони поділяли і рішуче підпирали курс Є. Петрушевича на здобуття державної самостійности Галичини. Проте з бігом часу, коли українсько-польський процес на міжнародному форумі затягнувся і перспективи його розв'язання на користь українців ставали щораз примарнішими, в українській громадській думці з'явилися критичні нотки щодо політики

³⁰ Кріпімся // Батьківщина.— 1921.— 6 березня.

³¹ Тищик Б. Й., Вівчаренко О. А. Західноукраїнська Народна Республіка, 1918—1923 рр.— Коломия, 1993.— С. 107; Лозинський М. Галичина в рр. 1918—1920.— Нью-Йорк, 1970.— С. 216.

³² Українська думка (Львів).— 1920.— 13 листопада.

³³ ЦДДА України у Львові, ф. 368, оп. 1, спр. 174, арк. 9 зв.

³⁴ Там само.— Арк. 3 зв.

віденського урядового центру. Викликала сумніви, зокрема, тактика уряду, що зводилася до політичних та дипломатичних заходів перед державами Антанти з метою домогтися їх сприяння у відновленні в Галичині української державности. Критичні зауваги на адресу Є. Петрушевича лунали вже на першому міжпартійному з'їзді у червні 1921 р. Учасники зібрання дорікали урядові за надмірне уповання на уряди держав-переможниць та віру в їх готовність віддати українцям владу у Галичині³⁵.

Ідейно-політичним калькуляціям і пошукам урядового центру та партійних осередків у краї бракувало теоретичного обґрунтування, яке б базувалося на докладному аналізі внутрішньополітичної та міжнародної ситуації. „Відчувається недостача верхів, теоретичної думки,— констатував І. Крип'якевич в листі до С. Томашівського від 8 червня 1922 р.— Теоретичного, розумового обґрунтування котрої-небудь орієнтації у зв'язку з реальними справами і котре б охоплювало аж до подробиць все життя — нема“³⁶.

Між тим, попри гостре політичне протистояння з державою у Галичині поступово налагоджувалося українське громадське та економічне життя: відроджувалися кооперативи, з'являлися численні ремісничі заклади, відновлювали свою працю різні суспільні організації та інституції³⁷. Проблема якогось укладення взаємин з Польщею, зокрема забезпечення чіткіших умов „органічної“ праці, набирала для українства щораз більшого значення. Стан конфронтації, який І. Крип'якевич порівнював з ситуацією у XVI ст., коли „одна рука на плузі, друга з шаблею“³⁸, втомлював суспільство, загрожуючи новими руйнаціями. Становище непевної перспективи неминуче спонукало до спроб пошуку *modus vivendi* з польською державою. Такі намагання були лише поодинокими явищами, що вступали в суперечність з переважаючими суспільними настроями. Їх ініціаторами були окремі особи та нечисленні гурти. Варто зауважити, що репрезентували вони певні соціальні групи — вище духовенство, верхи українських товариств, інтелектуальні кола — тобто ті середовища, які почували себе відповідальними за збереження і захист християнських і народно-історичних традицій та національної субстанції. Власне, у цих сферах висловлювали щораз більше невдоволення безперспективною дипломатичною акцією екзильного уряду Є. Петрушевича.

Усупереч загальній громадській думці вони оцінювали політичну ситуацію української справи в Галичині песимістично. Вважали неймовірним вирішення галицької проблеми на користь українців з огляду на те, що для зміни довершених фактів, тобто усунення польської влади з краю, державам Антанти необхідно було б застосувати силу, на що вони, зрозуміло, не зважились би.

Консервативні елементи, які виростали і гуртувалися на ґрунті згаданих суспільних груп, обстоювали думку, що час працює не на користь українців³⁹. Йшлося, очевидно, про те, що зміцнення польської влади в Галичині та міжнародного становища Польщі можуть змінити позицію

³⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 17, арк. 81.

³⁶ Там само.— Ф. 368, оп. 1, спр. 174, арк. 3.

³⁷ Там само.— Арк. 9—9 зв.

³⁸ Там само.— Арк. 10 зв.

³⁹ Войнаровський Т. Спроба польсько-українського замирення в 1921 р.

урядової Варшави в українському питанні, спонукаючи відмовитися від постульованих нею далекосяжних поступок. У своїх розумуваннях вони брали до уваги й геополітичний момент. Навіть у разі визнання державами Антанти суверенності Галичини, що вважалося неправдоподібним, вона, на їх думку, не мала шансів для самостійного існування з огляду на сусідство двох потужних держав, які до того ж претендували на її територію,— більшовицької Росії та Польщі⁴⁰.

Варто згадати ще один мотив, який з'явився у той час в політичних калькуляціях західноукраїнських консерваторів,— занепокоєння перед можливістю нової інвазії Червоної армії в Галичину. Феномен небезпеки зі Сходу спонукав їх до зміни акцентів в оцінці ієрархії зовнішніх чинників, причетних до української справи. На тлі більшовизму, який загрожував самим основам буття української нації — її звичному укладові життя і духовно-культурним традиціям,— католицька Польща видавалася не лише меншим злом, але й можливим спілником і опорою в обороні від цієї небезпеки. Саме останні міркування дали представникам українського громадянства привід до нав'язання контактів з польськими урядовими колами навесні 1921 р.

Вирушаючи до Варшави у березні того року як делегат гурту інтелігентів, до якого належали, зокрема, визначні громадські діячі Степан Федак і Олександр Барвінський, Т. Войнаровський мав від їх імені вести розмови на тему польсько-української співпраці перед лицем еventуального більшовицького вторгнення. На розгляд керівників польської держави виносилися конкретні пропозиції. Покликаючись на поширену у той час думку про можливість скорої інвазії з боку радянської Росії, яка загрожувала як полякам, так і українцям, Т. Войнаровський домагався згоди на повернення до Галичини українських військових частин, які дислокувалися на терені Чехо-Словаччини.

Заризикуюемо припущенням, що безрезневий візит Т. Войнаровського до Варшави носив радше зондувальний характер: був свого роду тестом на перевірку готовності польського уряду виконати обітниця, складені від його імені Б. Порай-Мадейським у розмовах з А. Шептицьким у січні того року. Реакція офіційної Варшави на цей жест подавала надії на початок політичного діалогу з українцями. Ю. Пілсудський поставився прихильно до пропозицій Т. Войнаровського, відкриваючи тим самим шлях до переговорів. Проте нав'язаний контакт не дістав негайного розвитку⁴¹. За браком достовірних даних можна лише гадати, що ініціатива Т. Войнаровського, здійснена за дорученням А. Шептицького, не одержала підтримки у провідних політичних колах Галичини⁴². Врешті план Т. Войнаровського зазнав невдачі⁴³.

Новий тур контактів розпочався на початку літа 1921 р. До Львова за дорученням Ю. Пілсудського прибув у цих справах Б. Порай-Мадейський. Розмови велися у митрополичих палатах при храмі Св. Юра.

⁴⁰ Войнаровський Т. Спроба польсько-українського замирення в 1921 р.

⁴¹ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 17, арк. 24 зв.

⁴² Прикметно, що саме в ті дні орган українського екзильного уряду газета „Український прапор“ виступила з редакційною статтею, у якій гостро критикувала „урядову акцію“, здійснювану за допомогою „платних Юдів-Іскаріотів“ (Непохитність і карність // Український прапор.— 1921.— 12 березня).

⁴³ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 17, арк. 24 зв.

З українського боку в них брали участь Т. Войнаровський і один з чільних діячів УНТД Володимир Охримович. Б. Порай-Мадейський, правдоподібно, повторив основні постулати польського уряду у справі польсько-українського порозуміння, викладені ним у бесідах з А. Шептицьким у січні 1921 р. Не відкидаючи їх, українські представники пропонували, щоб польський уряд розпочав офіційні переговори на цю тему з українським екзильним урядом Є. Петрушевича⁴⁴. У серпні розмови у Львові було продовжено. З польського боку їх вів, тепер уже в рамках міністерства закордонних справ, граф Станіслав Лось, який відав у зовнішньополітичному відомстві справами Галичини. С. Лось виступав як прихильник полагодження галицького питання шляхом угоди з українцями⁴⁵. Вислідом його бесід з Т. Войнаровським був новий візит останнього до Варшави наприкінці серпня 1921 р.

Т. Войнаровського прийняв міністр закордонних справ Польщі К. Скірмунт. Він повідомив про готовність приступити до переговорів з українським урядом у Відні, виклав платформу, на якій польський уряд схильний був порозумітися. Як впливає з пізніших публікацій Т. Войнаровського і С. Лося, йшлося про укладення польсько-українського договору під міжнародним контролем і з реєстрацією в Лізі націй. Українцям обіцяно було широку автономію у межах польської держави, статус якої поширювався б на чотири воєводства — Львівське, Тернопільське, Станіславівське і, очевидно, Волинське⁴⁶. Від української сторони натомість вимагалось визнання суверенітету Польщі над західноукраїнськими землями і, зрозуміло, припинення зовнішньополітичної акції, спрямованої проти Польщі⁴⁷. Для ведення перетрактацій з урядом Є. Петрушевича сформовано польську офіційну делегацію у складі чотирьох осіб на чолі з міністром освіти Мацеєм Ратаєм⁴⁸.

К. Скірмунт запропонував Т. Войнаровському виступити в ролі посередника між Варшавою і українським урядом у Відні. Він мав відвідати столицю Австрії, щоб порозумітися з Є. Петрушевичем стосовно можливості нав'язання польсько-українських переговорів. У випадку згоди голови уряду ЗУНР польський уряд збирався вислати до Відня свою повноважну делегацію. Відповідні таємні інструкції у цій справі одержав також польський посланник в Австрії Шарота, про що було поінформовано Т. Войнаровського⁴⁹. Разом з ним у подорож до австрійської столиці відбув Б. Порай-Мадейський, який, судячи з подальшого перебігу подій, мав завдання у разі потреби перебрати на себе ініціативу пошуку контактів з членами українського уряду. Широкозакроений характер акції,

⁴⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 17, арк. 24 зв.

⁴⁵ Лось С. Міжнародне положення Польщі та галицькі українці.— С. 4—5.

⁴⁶ Войнаровський Т. Спроба польсько-українського замирення в 1921 р.; *Nasza Przyszłość*.— 1932.— Т. XVIII.— S. 127.

⁴⁷ *Ł ó s S. Kulisy rokowań polsko-ruskich w roku 1921 // Ilustrowany Kurjer Codzienny*.— 1932.— 21 lipca.

⁴⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 17, арк. 25.

⁴⁹ Войнаровський Т. Спроба польсько-українського замирення в 1921 р. У випадку якби українська сторона звернулася з запитом щодо позиції польського уряду, посланник повинен був ствердити, зокрема, що польський уряд справді бажає порозумітися, а також наголосити, що предметом дискусій не може бути справа суверенітету Галичини (*Ilustrowany Kurjer Codzienny*.— 1932.— 21 lipca).

залучення до неї дипломатичного відомства та військової розвідки свідчать про велике зацікавлення вищого керівництва Польщі у налагодженні діалогу з урядом Є. Петрушевича.

Український екзильний уряд щодо проекту польсько-українських переговорів

Розглядувана справа досягла кульмінації на початку вересня 1921 р. Прибувши до Відня, Т. Войнаровський 6 вересня зустрівся з Є. Петрушевичем. У тривалій розмові він розповів про попередні зносини з польськими представниками та виклав суть найновішого проекту, запропонованого міністерством закордонних справ Польщі⁵⁰. Крім того, Т. Войнаровський мав бесіду на цю тему з К. Левицьким, який керував в уряді відомством закордонних справ⁵¹. Як випливає зі спогадів К. Левицького, Т. Войнаровський пропонував Є. Петрушевичеві зустрітися з прибулим із Варшави польським урядовцем (йшлося, очевидно, про Б. Порай-Мадейського), щоб вислухати пропозиції уряду Польщі⁵².

Є. Петрушевич відразу висловився негативно щодо можливості переговорів з польським урядом на запропонованих умовах, зазначивши при цьому, що єдиною прийнятною для української сторони платформою порозуміння може бути визнання Польщею державної незалежності Галичини⁵³. Він також відмовився від розмови з представником польського уряду, заборонивши робити це й іншим членам українського уряду. Але з огляду на важливість справи вирішив винести проект польського уряду на розгляд колеги уповноважених.

7 вересня відбулося засідання колегії, яке проходило під головуванням Є. Петрушевича. У зібранні брали участь К. Левицький, О. Назарук, П. Перфецький, В. Сінгалевич, Я. Селезінка і Л. Петрушевич. Тон у дискусії задавали Є. Петрушевич і К. Левицький, які однозначно і рішуче виступали проти будь-яких переговорів з польським урядом. На обґрунтування своєї позиції наводили низку мотивів. По-перше, мали сумніви щодо щирости намірів польського уряду та його готовності дотримуватися своїх обіцянок, даних Т. Войнаровському⁵⁴. Підозрювали, що почин з переговорами — лише тактичний маневр Варшави, розрахований на зовнішньополітичний ефект, який мав переконати держави Антанти в тому, що українці погоджуються на польську державність, і таким чином галицьке питання стає виключно справою внутрішньополітичного життя Польщі⁵⁵. По-друге, відмовляючись від нав'язання контактів з урядом Польщі, провідники українського уряду покликалися на становище української спільноти в краї. Вони застерігали, що перетрактації з поляками будуть розцінені в Галичині як капітуляція уряду, вислідом чого може бути втрата довір'я до нього і розпад єдиного національного фронту —

⁵⁰ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 17, арк. 24—25.

⁵¹ Там само.— Арк. 26.

⁵² Левицький К. До наслідження одної порушеної справи // Діло.— 1932.— 23 березня.

⁵³ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 17, арк. 25 зв.; Звичайний маневр // Український прапор.— 1932.— 15 квітня.

⁵⁴ Там само.— Арк. 28 зв. „Як найстарший досвідом маю право й обов'язок сказати Вам, що поляки не додержать нічого“,— твердив у своєму виступі на засіданні уряду К. Левицький.

⁵⁵ Там само.— Арк. 25 — 25 зв.

головної опори уряду⁵⁶. По-третє, під час дискусії домінувала думка, що українсько-польські переговори були б передчасними з огляду на ті перспективи, які є для розв'язання галицької проблеми на форумі Найвищої ради мирної конференції та Ліги націй. Найбільші надії при цьому покладалися на сприяння українським дипломатичним змаганням уряду Англії. Щоправда, певности, що вдасться досягти повного державного суверенітету Галичини, вже не було. Є. Петрушевич і К. Левицький висловлювалися оптимістично щодо евентуального позитивного вирішення української справи, зате про форми кінцевої розв'язки говорили обережно. Допускали й можливість досягнення автономії, яку сподівалися одержати шляхом переговорів з Польщею, але під міжнародним контролем⁵⁷.

З цим становищем солідаризувалася більшість учасників засідання. Разом з тим в ході дискусії виявився й відмінний погляд на справу, що була предметом обговорення. Його сформулював Володиір Сінгалевич, який в уряді посідав пост уповноваженого у справах фінансів, торгівлі і промислу. Він не поділяв оптимістичної настроєності Є. Петрушевича і К. Левицького в оцінці перспектив вирішення галицького питання⁵⁸. Не маючи впевнености в тому, що держави Антанти підтримуватимуть позицію українців і допоможуть їм виграти спір з Польщею, пропонував змінити акценти в українській політиці. Вважав цілком ймовірним укладення в майбутньому порозуміння з поляками. Але щоб українці в такій угоді здобули міцніші позиції, ґрунт для цього необхідно готувати завчасу. Таким вступом до подальших перетрактацій, на його думку, мали б стати розмови українських політиків з краю з польськими урядовими чинниками. Використовуючи готовність Варшави до пошуку розв'язки галицької справи на шляху домовлености з українцями, вони мали б домагатися крок за кроком щораз більших поступок з її боку. Найбільш придатною на цю роль В. Сінгалевич вважав групу, яку репрезентував Т. Войнаровський. Уряд повинен погодитися на переговори цієї групи з польськими урядовими чинниками, надаючи їй певну свободу дій. З цією метою Сінгалевич пропонував вдатися до тактичного маневру — дезавувувати групу Т. Войнаровського, тобто публічно відмежуватися від неї⁵⁹.

Міркування В. Сінгалевича були сприйняті неохвально усіма присутніми. Однак, як виявила дискусія, він не був самотнім у галицькому зарубіжному центрі у критичному ставленні до політики безоглядної орієнтації на держави Антанти. На засіданні з осудом згадувалося, зокрема, ім'я відомого історика Степана Томашівського, донедавна співпрацівника українських дипломатичних місій у Парижі та Лондоні, у зв'язку з тим, що він мав інший погляд на актуальну політичну ситуацію в Галичині та шляхи її вирішення. Не бачачи за існуючих умов перспективи відродження української державности в краї у повному обсязі, С. Томашівсь-

⁵⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 17, арк. 25 зв., 29.

⁵⁷ „Щойно коли програємо процес перед Англією, будемо говорити з Польщею при свідках“, — заявив К. Левицький (Там само.— Арк. 28 зв.). „Наша справа мусить прийти під вирішення, — твердив Є. Петрушевич, — не присягаю, що буде незалежність, але навіть в найгіршому випадку, жде нас автономія на час обмежений“ (Там само.— Арк. 29 зв.).

⁵⁸ „Маю вже поважні сумніви, — говорив В. Сінгалевич, — чи наша справа добре скінчиться“ (Там само.— Арк. 28).

⁵⁹ Там само.— Арк. 27—28, 30—30 зв.

кий розглядав як оптимальний варіант української політики змагання за національно-територіальну автономію у рамках польської держави⁶⁰.

Засідання уряду ЗУНР завершилося прийняттям одностайного рішення про відхилення пропозиції польського уряду. Заскочений таким наслідком посланець польського уряду Б. Порай-Мадейський гарячково намагався виправити ситуацію. Його настирливі, але безрезультатні спроби зустрітися з Є. Петрушевичем та окремими членами українського уряду свідчать про те, наскільки у Варшаві були зацікавлені в успіхові усього цього заходу⁶¹.

Своє становище український екзильний уряд оприлюднив на сторінках преси. В урядовому тижневику „Український прапор“ 17 вересня 1921 р. з'явилася передовиця під красномовним заголовком „Ніяких переговорів з поляками!“ авторства, правдоподібно, О. Назарука, в якій жести польської влади до пошуку угоди з українцями оцінювалися як тактичні кроки, що мали на меті сприяти закріпленню територіальних надбань Польщі за рахунок інших народів, а ті з українських діячів, які зважувалися на переговори з поляками, характеризувалися як „наївні або нетямущі“. Стаття завершувалася категоричним висновком, який був водночас публічною відповіддю польському урядові: „Не говоримо з наїздниками!“.

У парі зі статтею у цьому числі газети містився офіційний комунікат на тему польсько-українських переговорів. Уже той факт, що документ підписав В. Сінгалевич як галицький посланник у Відні, а не керівник відомства преси в українському уряді (цю посаду займав О. Назарук), мав ніби засвідчувати, що ця справа перебуває на маргінесі інтересів уряду. У ньому йшлося про спроби неозначених делегатів польського уряду через посередника (прізвище якого не вказувалося) спонукати галицький уряд до переговорів з варшавським урядом у справі Галичини. Привертає увагу такий момент у комунікаті: задувані вище події датуються 11 і 12 вересня, а не 6 і 7 вересня, як це було насправді. Складається враження, що автори свідомо вказали інший термін, надаючи цьому певного політичного значення. Відмова уряду ЗУНР від переговорів мотивувалася покликаннями на Сен-Жерменський договір і міжнародний характер галицької справи⁶².

Ці публікації були своєрідним демаршем українського уряду, яким він хотів досягти троякої мети: продемонструвати державам Антанти, що українська сторона не зрікається своїх прагнень і намірів домогтися вирішення галицької справи на основі договорів і рішень мирної конференції; запевнити громадськість краю у тому, що уряд принципово веде лінію на повну незалежність Галичини і на жодні компроміси з Польщею не збирається йти; врешті, оприлюднити інформацію про таємні контакти польських урядових інстанцій з українськими політичними осередками, щоб таким чином запобігти їх дальшому продовженню.

⁶⁰ Викладаючи суть своєї концепції, С. Томашівський у листі до І. Кривецького від 25 липня 1922 р. писав: „По програній 1919 р. я сподівався, що при помочи мирової конференції в Парижі ми зможемо таки зберегти мінімум автономної державності в Галичині й утворити справжній П'ємонт на будуче“ (Цит. за: С. Томашівський: історик, політик, публіцист.— Львів, 1931.— С. 68).

⁶¹ ЦДДА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 17, арк. 31—31 зв.

⁶² Український прапор.— 1921.— 17 вересня.

Коли ж польське міністерство закордонних справ у відповідь опублікувало комунікат, у якому цілковито заперечувало повідомлення про спробу польського уряду нав'язати переговори з Є. Петрушевичем, у перемишльському часописі „Український голос“ з'явилася велика стаття Степана Барана з докладною розповіддю про перебіг польсько-українських контактів у Львові та Варшаві і про обставини візиту Т. Войнаровського (у публікації він фігурував як „український старий діяч“) до Відня⁶³. С. Баран, без сумніву, діяв за дорученням українського уряду.

Польська сторона опинилася в незручному становищі. Публічні заходи уряду Є. Петрушевича остаточно перекреслювали наміри вищого керівництва держави вирішити проблему Галичини шляхом переговорів з українцями⁶⁴, накликаючи водночас на нього невдоволення західноукраїнської польської суспільності. Щоб якось виправдатися, варшавські політики подали всю цю історію у специфічному освітленні. Задля цього скористалися українськими виданнями проурядового спрямування. На сторінках часопису „Рідний край“ наприкінці вересня та в жовтні 1921 р. з'явилася низка редакційних статей, що стосувалися справи польсько-українських переговорів⁶⁵. Заторкуючи питання першопричини цієї акції, автори ставили під сумнів причетність до неї офіційних кіл, акцентуючи її приватний характер з польського боку. Зате особливо наголошували на ініціативній ролі А. Шептицького та активній участі Т. Войнаровського у намаганнях нав'язати контакти між польськими урядовими чинниками і українським екзильним урядом.

Непривабливою була й ситуація тих українських діячів, які виступали за порозуміння з Польщею. В уяві ширших кіл громадськості краю вони поставали в образі відступників і розкольників єдиного національного фронту. „Я бачив, що мені мали за зле, що я піднявся згаданої місії і мало-що не вважали мене зрадником“,— згадував згодом Т. Войнаровський⁶⁶. Не полишаючи надії на продовження переговорного процесу, він виніс цю справу на розгляд крайової частини Української національної ради, прохаючи, щоб вона вплинула на становище українського уряду. Але й тут чекала невдача, власне на цьому засіданні на його адресу пролунали звинувачення у зрадництві⁶⁷. Подібну неприхильність зустрів він і в Народному комітеті УНТП, коли звітував про переговори з представниками польського уряду та про свою місію до Відня⁶⁸. Прибічники врегулювання галицької проблеми на шляху пошуку якогось взаєморозуміння з Польщею опинилися в ізоляції.

Значний вплив на витворення в українському суспільстві атмосфери непримирення супроти Польщі мали молодіжні середовища, зокрема бунтівні вояки УГА та формації Січових Стрільців, що воювала в складі армії

⁶³ Баран С. Не туди дорога! // Український голос.— 1921.— 16 жовтня.

⁶⁴ Ю. Пілсудський дійшов у той час висновку, що домовленості з українцями досягти не вдасться. У щоденнику К. Світальського від 26 листопада 1921 р. занотовано: „Командант поділяє погляд, що галицьких русинів ніяка автономія не задовольнить, оскільки вони не захочуть зрестися міжнародного характеру справи Східної Галичини“ (S w i t a l s k i K. Diariusz. 1919—1935.— S. 111).

⁶⁵ Рідний край.— 1921.— 25 вересня, 18, 21 жовтня.

⁶⁶ Войнаровський Т. Спроба польсько-українського замирення в 1921 р.

⁶⁷ Там само.

⁶⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 102, арк. 24-6.

УНР, які створили тепер у краї підпільну військову організацію. Можна припускати, що зі справою українсько-польських переговорів якимось пов'язана перша поява УВО на поверхні суспільного життя. 25 вересня 1921 р. член УВО Степан Федак учинив замах на начальника польської держави Ю. Пілсудського, який прибув з візитом до Львова, та на львівського воєводу В. Грабовського. Атака С. Федака в широкому контексті був протестом проти польської окупації західноукраїнських земель і першим сигналом бойової діяльності українського військового підпілля⁶⁹. Але разом з тим цей терористичний акт, як видається, мав і конкретну мету — зірвати спроби нав'язання польсько-українських переговорів. Власне у той час УВО взялася за рішуче поборювання будь-яких проявів пошуку компромісу з Польщею. У липні 1921 р. у порозумінні з екзильним урядом приїхав до Львова Євген Коновалець, який очолив українське військово-підпілля у краї⁷⁰.

Постріли С. Федака загострили ситуацію в Галичині. Власті вдалися до численних арештів серед українських інтелігентів, зазнали переслідувань українські інституції⁷¹. За таких умов розмови про якесь політичне врегулювання взаємин з польською державою ставали неможливими. Попри те українські „помірквані“ не полишали зусиль до пом'якшення атмосфери українсько-польських стосунків. Т. Войнаровський кілька разів апелював до вищих урядових інстанцій Варшави, пропонуючи повернутися до питання про надання українським землям якоїсь форми самоуправління у рамках польської держави. Найбільш прийнятною він вважав ідею польсько-української федерації і 1922 р. відвідав польську столицю, щоб викласти свій проект керівникам держави. Тут мав бесіди з найближчим оточенням Ю. Пілсудського. Останнє запевняло, що маршал ставиться прихильно до планів федеративного устрою польської держави. Співрозмовники сходились на тому, що навіть порозуміння між українським представництвом та польськими державними чинниками на ґрунті федералістичної ідеї сприяло б зміцненню протимосковських настроїв в Україні, тим самим послаблюючи експансію більшовизму за межі його державного панування⁷².

Але ці декларації не дістали свого подальшого розвитку і трансформації у конкретних рішеннях. Переломний момент у взаємному пошукові політичної розв'язки галицької проблеми вже минув. Польсько-українські стосунки вступили у нову фазу напруги.

Підсумовуючи наш розгляд, можемо констатувати, що 1921 рік займає особливе місце в історії взаємин між польською державою та українським суспільством. Уперше по закінченні українсько-польської війни 1918—1919 рр. вище керівництво Польщі виступило з ініціативою порозуміння

⁶⁹ Мірчук П. Нарис історії ОУН.— Мюнхен, 1968.— Т. 1.— С. 27.

⁷⁰ С. Шах висловлює думку, що Є. Коновалець відіграв вирішальну роль у зриві задуму українсько-польських перетрактацій. Малася на увазі, очевидно, його причетність до організації замаху, вчиненого С. Федаком (Шах С. Молодість Євгена Коновальця // Євген Коновалець та його доба.— Мюнхен, 1974.— С. 87, прим. 31).

⁷¹ Виступаючи на засіданні українського уряду у Відні 19 січня 1922 р., представник краю С. Герасимович так характеризував становище тих днів: „Атака перебив у вересні роботу: репресії почалися такі, що робота спинилася“ (ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 7, арк. 81 зв.).

⁷² Там само.— Ф. 358, оп. 1, спр. 102, арк. 24 б.

і упродовж кількох місяців намагалося нав'язати переговори з українським представництвом. Ця ініціатива знайшла розуміння і підтримку певної частини української інтелігенції, яка репрезентувала верхи культурно-просвітніх та фінансово-економічних товариств, церковні кола та окремих інтелектуалів. Представник цього нечисленного гурту Т. Войнаровський виступив у ролі посередника між урядом Польщі і українським екзильним урядом у Відні.

Однак практично весь цей задум не мав шансів на успіх. Політична поведінка центральної польської влади стосовно галицької справи характеризувалася суперечностями і двозначностями. Її угодові пропозиції, адресовані українським політичним колам, контрастували з дійсними намірами і практичними кроками, які мали на меті шляхом інтегрування об'єднати Галичину з рештою держави. Усе це лише підсилювало враження тактичного маневру, здійснюваного в контексті зовнішньополітичної акції за визнання державами Антанти приєднання Галичини до Польщі. Уряд ЗУНР і впливові політичні чинники в краї зайняли негативне становище у справі діалогу з польським урядом, мотивуючи свою відмову сумнівами щодо щирости задекларованих офіційною Варшавою намірів, а головню власними візіями перспектив галицької справи на міжнародному форумі. В українському урядовому центрі жила ще надія на те, що при підтримці країн Заходу, передусім Англії, можна буде усунути польську адміністрацію і відновити український суверенітет Галичини. Виходячи з цих міркувань, українська політична верхівка вдалася до методів дезавування таємних угодових заходів польського уряду, відмежувавшись водночас від медіаторських кроків українських „поміркованих“ у краї. У свою чергу й польські урядові чинники публічно спростували свою причетність до контактів з українськими представниками.

Провал справи польсько-українських переговорів сприяв збереженню і поглибленню моральної та політичної ізоляції між українським суспільством і Польщею.

ЗАПИС

про засідання колегії уповноважених уряду Диктатора ЗУНР
7 вересня 1921 р., зроблений Осипом Назаруком

Присутних: 6 + 1¹ Петр[ушевич]: Дискреція. Вчора прийшов о. Войн[аровський] з д[уже] важ[ною] справою: В марті с[его] р[оку] наша інтел[ігенція] чула жах перед б[ольшевницько]ю інв[азією] і група пов[ажних] інтел[ігентів] / Федак², Бар[вінський]³, о. Войн[аровський] / вислала о. Войн[аровського] до Варш[ави] з предл[оженням] дозволити на поворот укр[аїнського] війська. Я цього не знав. Пілсудський відповів — добре, але після згоди ждав кілька днів. Прийшли вісти, що [...] не буде — плян упав. Щойно в літі приїхав Мадейський з рамена Пілс[удського] — годитися. Відповіли їм о. В[ойнаровський] і др. Охр[имович]⁴: з Петр[ушевичем]. Від'їхав. 20/8 прийхав гр[аф] Лось⁵ з широкими повновл[астями] до о. В[ойнаровського]. Домагаються — призн[ання] поль[ської] державности. О. В[ойнаровський] не повідомив про це нікого, але поїхав до Варшави. До Пілс[удського] не дістався, але говорив зі Скірмунтом⁶. Го-

* Текст не прочитується.

ворив загальниками — „Перед Вами є будучність“, але виховайте наперед урядовців у нас. (Під фірмою нашою хотіли б анектувати ще Укр[аїну]!) Кінець кінців заявили, що готові говорити з від[енським] урядом, але жадають гарантії, чи від[енський] уряд говоритиме. О. В[ойнаровський] сказав, так. Тоді вибрали дел[егацію] під пров[одом] мін[істра] освіти Ратая⁷. Войн[аровський] мав їхати [...] до Відня і приїхав. Деша — і за 2 дні вони тут. Приходило мені на думку, взяти їх на бас — аби приїхали, бо не визнають. Але перед Ант[антою] сказали б, що вже годимося на їх державність. Це Англію зразило би до нас, бо ми пішли би наперек англ[ійським] плянам. В краю поняли б це як капітуляцію. Все довір'я стратив би уряд і не міг би вести політики — а край теж ні. Я дав відразу негативну відповідь, **хіба що Польща згодиться на визнання держ[авної] незалежності Гал[ичини]**^{**}. Коли тепер, не ждучи на слово Антанти, визнали нас, мало б це бути базовою приязн[их] відносин. О. Войн[аровський] завтра дасть їм відповідь. Думаю, що ні один з панів не буде іншої думки. Зразок відповіді маємо в ірландській⁸. Скажіть свою гадку.

Довго тихо. Лиш музика грала десь. І зітхав хтось. Я: Не маю абс[олютно] довіря до Пол[ьщі] і тому я дав би відповідь острішу: Kein Gespräch! Якби я мав довіря, то зараз пішов би на угоду. Бо слід страшний. Навіть якби ми не мали шанс, я відповів би: не говоримо.

К[ость] Л[євицький]. Я не говорив з о. В[ойнаровським] докладно. Але гадував мені він, що край прокинувся й стоїть на тім, що правит[ельство] узнає наше. Щодо справи, то як візвали Чехію, щоби з Поль[щею] погодилися, так і поляків візвала Фр[анція]⁹. О. В[ойнаровський] тяжко думає і тяжко говорить. Мені здається, що треба о. В[ойнаровськом]у написати відповідь. Бо наша сусп[ільність] дразлива, а Пол[яки] круті. Я вже дістав аноніми і грізьби. А як нас захитають, то й вольний австр[ійсько-] Bundesministerium не буде говорити з „черню“. Прикро, що без нашого відома їздили в Варш[аву], всякі переговори з Пол[ьщею] річ небезпечна.

Петр[ушевич]: Знаючи віддавна о. В[ойнаровськ]о як принц[ипового] ворога Польщі, здивувався я, що він почав переговори. А він: Не знаємо, що уряд робить. І не знаємо, чи уряд говорить щиро. Подумав: вислухаю, що думають, і скажу урядови. Коли справа безнадійна, то уряд ухилиться того. А як добре, то я щасливий.

Селезінка: Наслідки говорення були б злі — навіть на базі само-ст[ійности] — бо ми до нічого не договоримося. Можуть приїхати й розбити перегов[ори] й визискати. Отож або зовсім не говорити, або в Парижі при Антанти.

Петр[ушевич]: Може б таку відповідь дати: нехай на письмі звернуться до нас на основі визнання гал[ицької] держ[авности].

Перф[ецький]: Дир[ектор] шпит[алю] в Стан[иславові] др. Добруцький іменем Пільсудського звертався вже давно до нас з тим самим — в січні 1920 або грудні 1919, ще додавав Волинь і Холмщину. Ми дали відп[овідь], що уряд не визнає поль[ської] держави. Я за першою відповіддю Президента, бо відп[овідь] п. С[кірмунтов]и це значить остре відкинення.

* Текст не прочитується.

** Тут і далі підкреслено в документі.

Сінгал[евич]: Мусимо бути д[уже] вдячні През[идентов]и, що дав нам нагоду говорити про цю справу (!!). Те, що сталося, буде далі ставатися. І треба над тим зріло застановитися. Я іншої думки як панове. Австрія гіпнотизувалася так довго поки не прийшла катастрофа. Ми так само з Австрії. Голос о. В[ойнаровського] це голос Голубовича¹⁰, Бурачинського¹¹ і т. д. Політика уряду добра, коли побідимо — а як ні — то vacuum. Чи одноцілий фронт добрий? Уряд мусить видержати на лінії самостійности. Блуд о. В[ойнаровського] в тім, що втягнув уряд. **Ми мусимо його дезавуати.** Бо в нашій ситуації інакше ми дезавуовані. Нема аналогії з Ірл[яндією] бо вони вдома і стріляють. Ми ж навіть на засаді незалежности не можемо говорити з Поль[щею]. Але уряд повинен дозволити якійсь групі говорити з Поль[щею], аби дала доказ уступок. Нехай возьмуть на себе ту тяжку жертву, як Білінський¹² супроти Австрії й Дмовський¹³ супроти Росії. Ставлю внесенє, дезавуати о. В[ойнаровського]. А йому вільно сказати, що п. Сінг[алевич] ідіот. Маю вже поважні сумніви, чи наша справа добре скінчиться. Інакше Демянчук і Твердохліб¹⁴ матимуть лучшу позицію як старий о. В[ойнаровський], що 50 [літ] характерно бореться. Переговори групки дадуть **вентиль** і не заскочить нас **масове** зречення державности.

Селез[інка]: Сам В[ойнаровський] каже, що такого вентиля не треба. К[ость] Л[евецький]: Я не думав, що наша нарада возьме такий оборот. Коли тут такі сумніви виходять, то що вийде в малокритичній суспільности? Я проєкт п. С[інгалевича] уважаю д[уже] шкідливим. Польща не є сувереном Гал[ичини], отож з Ірл[яндією] себе не можемо порівнувати. **Польща — узурпатор.** Щойно коли програємо процес перед Ант[антою], будемо говорити з Пол[ьщею] при свідках. Інакше здалися б ми на ласку окупанта. Як найстарший досвідом маю право й обов'язок сказати Вам, що Польща не додержить нічого. Я собі завдав терпцю й 3 год[ини] слухав Томашівського¹⁵, притакуючи йому! Він тому 3 міс[яці] стояв на тім становищі, що п. С[інгалевич] тепер. А Т[омашівський] хаотично думає і ще гірше говорить — упосліджений чоловік. Про статут¹⁶ уже не говорять ні в Лонд[оні], ні в Парижі. Бурач[инський] і Голуб[ович] і Здерк[овський]¹⁷ дали собі вже спокій зі своєю орієнтацією. З Твердохлібом і Яцковим¹⁸ не піде. Наш атуг — це один фронт. Брайтер¹⁹ — тут, жиди — не ясно. Як ми дозволимо групі хоч би неполітика Федака або старого Бар[вінського], ми пропали. Поляки не дадуть нічого, поки їм не підпишуть. А тоді завезуть В[ойнаровського] до Парижа. Жиди в тій хвили відскачуть. Край стратить віру — ми еходис утратимо всякий авторитет. Коротко: „Не можемо переговорювати!“. І треба заборонити всім їздити до Варш[ави], бо це не наш суверен, тільки звич[айний] окупант. Може кінець близький!

Петр[ушевич]: Ми мали вже гірше становище як вернули з Кам[янця] — тоді статут віддавав нас Польщі. Тоді ми хотіли ділити ролі з Голуб[овичем] і дати на орган — і бити його. Він не згодився — не мав відваги висказатися публічно. Ви самі його переконавали. Ціль Ант[анти] була проти нашої незал[ежности]. Знаю з їх світу, що політик може здобути „так“ тільки тоді, коли при лінії принц[иповій] якнайдовше стоїть. Наша справа мусить прийти під вирішення — не присягаю, що буде незалежність. Але навіть в найг[іршому] випадку жде нас автоном[ія]. Наш час обмежений. Але від Варшави все гірше дістанемо! Наш

уряд має повагу за кордоном лише так довго, як довго є одноцільний фронт. Якби тільки частина поважніших людей пішла від уряду, впаде авторитет уряду і в краю і за кордоном. Свободу здоб[уваєть]ся жертвами. Нині режим поль[ський] злагіднів. Не арештують. Але навіть якби були знов жертви, то й тоді не змінити лінії. Ждім хоч би кілька літ! Лиш одноцільним фронтом можемо побідити. Як буде вилім, хрунівство пошириться і все пропало. На капітуляцію все маємо час. А до розпуки нема причин. Тим більше, що о. В[ойнаровський] каже, що край з летаргу збудився й завзяття **росте**, цілий нарід стоїть солідарно при нашій лінії — групка Яцкова збойкотована. Навіть та молодь, що бурчала, йде тепер зі старшими.

Сінг[алевич]: Тому, що п. Н[азарук] записує, мушу ще щось сказати. І я є за принцип[овою] лінією, доказ, що я за відкиненням переговорів. Але якась група могла би бути в контакті з Пол[яками], аби в таборах робити полекші і т. д. (Петр[ушевич]: Це роблять.) Гуцульщина не в раю. Кольонізація йде. Реквізиції. Свободи особ[истої] нема. Яцків хоче угоди. А та група не мала б годитися! П[ан] Том[ашівський] робив зраду, вен-тилюючи статут як наш урядовець. Я не виджу, щоби справа вирішувалася. Повинен бути чинник, який іздив би до Варшави й сказав би: Базу до угоди сотворіть. (Петр[ушевич]: Але це робили і роблять.) Але вони їх уважали Вашими. (Петр[ушевич]: Але Поль[ща] не дасть того, поки не зломлять фронту.) Чехія вже не узнає наших паспортів. (Сел[езінка]: Але дає свої...*)

Я: Абс[олютно] негативну відп[овідь] дати, бо це виключає можливість інтриги.

Селез[інка]: А уже тому 2 міс[яці] жиди привезли цю вістку, що Пол[яки] дадуть нам військо і федер[ацію] — значить більше як В[ойнаровський] привозить.

ПРИМІТКИ

1. У засіданні брали участь: Диктатор ЗУНР Є. Петрушевич, уповноважені: у закордонних справах — К. Левицький, у справах фінансів, торгівлі і промислу — В. Сінгалевич, у справах преси і пропаганди — О. Назарук, у внутрішніх справах — Р. Перфецький, директор військової канцелярії — Я. Селезінка, директор президіяльної канцелярії — Л. Петрушевич.

2. Федак Степан (1861—1937) — адвокат, визначний громадський діяч, організатор і член правління економічних та культурно-просвітницьких установ, член уряду ЗУНР (листопад 1918 р.).

3. Барвінський Олександр (1847—1927) — педагог, громадсько-політичний діяч, голова християнсько-суспільної партії, член першого уряду ЗУНР.

4. Охримович Володимир (1870—1931) — адвокат, громадсько-політичний діяч, один із засновників національно-демократичної партії, член Української національної ради, згодом чільний член УНТП, у 1923 р.— голова партії.

5. Лось Станіслав (1890—1974) — польський історик, громадський діяч, дипломат, протягом 1921—1925 рр. відав у МЗС Польщі справами Галичини.

6. Скірмунт Константи (1866—?) — польський політик, дипломат, у 1921—1922 рр.— міністр закордонних справ Польщі.

* Так у документі.

7. Ратай Мацей (1884—1940) — польський політик, у 1920—1921 рр. міністр віросповідань і народної освіти.
8. Йдеться, очевидно, про визвольну війну ірландців проти англійського панування, що досягла у той час свого апогею.
9. Мається на увазі позиція держав Антанти, зокрема Франції, щодо врегулювання чехо-словацько-польського спору в питанні Цешинської області.
10. Голубович Сидір (1873—1938) — громадський та політичний діяч, у січні—червні 1919 р.— голова уряду ЗУНР.
11. Йдеться, правдоподібно, про Бурачинського Тита (1880—1968), бувшого отамана, лікаря УГА.
12. Білінський Леон (1846—1922) — польський політик-консерватист, посланник до австрійського парламенту, член австрійського уряду.
13. Дмовський Роман (1864—1939) — польський політик, один з керівників вшехпольської (національно-демократичної) партії, посланник до державної Думи і голова польського клубу в Думі.
14. Твердохліб Сидір (1886—1922) — поет і перекладач, на початку 20-х рр. очолював українську групу, яка стояла на платформі визнання польської влади в Галичині.
15. Томашівський Степан (1875—1930) — історик, громадський та політичний діяч, у 1918—1921 рр. був на дипломатичній службі ЗУНР.
16. Йдеться про проект статуту для Галичини, схвалений Паризькою мирною конференцією. Відповідно до його статей, Галичина мала бути уконституйована як окрема автономна країна в межах Польщі зі своїм парламентом і своїм урядом.
17. Йдеться, імовірно, про Здерковського Мирослава (1865—1929), адвоката, громадського діяча, видатного члена Української національно-демократичної партії.
18. Яцків Михайло (1873—1961) — письменник, у 1921 р.— редактор газети „Рідний край“, прихильник визнання польської влади в Галичині.
19. Брайтер Ернест Теодор (1865—1935) — польський політик і публіцист у Галичині, член Української національної ради й уряду ЗУНР.

Mykhailo SHVANULIAK

ON THE HISTORY OF THE 1921 UKRAINIAN-POLISH NEGOTIATIONS: TITUS WOJNAROWSKI'S MISSION

The focus of the article is on one of the most controversial moments in the history of the Ukrainian-Polish relations in the interwar period. The Polish government's initiative to enter upon negotiating with the Ukrainian political circles found understanding and support on the part of certain Ukrainian intellectuals who sent Titus Wojnarowski, as their representative, to mediate in the talks between the Polish government and the Ukrainian government in exile in Vienna. Yet the very idea of negotiating did not gain approval of the Ukrainian community and its political leaders.